

דף שבו ע

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פרשת כי-תבוא, תשס"ז
מספר 719

על יחיד וציבור – עיונים בפרשת כי תבוא

בפרשת כי תבוא אפשר להבחין בשני חלקים עיקריים: החלק השני שהוא רוב הפרשה, ובו אנו מוצאים את הברית שכרת הקב"ה עם ישראל בערבות מואב בשנה הארבעים מלבד הברית שנכרתה עמם בשנה הראשונה בסיני (כח:ט). החלק הראשון של הפרשה עוסק בכמה מצוות שיתקיימו בבואם לארץ כמו הבאת ביכורים ומקרא ביכורים, הוצאת המעשרות מן הבית ווידוי מעשרות בשנה הרביעית והשביעית. מטרת מאמר זה היא להראות שביסוד העניינים הללו מונח הרעיון של היחסים ההדדיים והסימביוזה בין היחיד לציבור. נפתח במצוות הבאת הביכורים ומקרא הביכורים (כו:ב-יא):

ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך... ושמת בִּטָּנָא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' א-להיך... ובאת אל הכהן... ואמרת אליו הגדתי היום לה' א-להיך כי באתי אל הארץ... ארמי אבד אבי וירד מצרימה... ויוצאנו ה' ממצרים ביד חזקה... ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'... והשתחוית לפני ה'... ושמחת בכל הטוב.

על פי פשוטם של המקראות מטרתה של מצווה זו ללמד ולחנך את האדם להכיר טובה, ובהגיע אליו טובת בציר הפירות יביע במעשיו ובאמרי פיו "כי הכל הגיע אליי מאת אדון העולם, ויספר חסדיו יתברך עלינו ועל כל ישראל דרך כלל".¹ אך לא די בהודעה על מה שעבר. המצווה היא להביא את הביכורים אל הכהנים משרתי ה' במקדש. בזה האדם מזהיר ומודיע שכל הברכה שניתנה לו – לשם עבודתו יתברך ניתנה. אלא שיש לעיין בכמה מן הביטויים שבפרשת מקרא ביכורים. אף שבעיקרו של דבר אדם מודה על הטובה שהקב"ה עשה עמו, מכל מקום רוב ענייני מקרא ביכורים מוקדשים לתולדות האומה: "וַיִּרְעוּ אֶתֵּנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ" (ו), "וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם... וַיֵּבֵאוּ אֵל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" (ח:ט). רק לבסוף, כבדרך אגב, "וַעֲתָה הִנֵּה הִבֵּאתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי ה'". (י). זאת ועוד, הביטוי "האדמה אשר נתת לי ה'" מעורר תמיהה כשהוא לעצמו. וכי יכול יחיד מישראל לטעון לבעלות שלמה ומוחלטת על חלק מאדמת ארץ ישראל? והרי ארץ ישראל התחלקה לעם ישראל כולו, ואין באמת בעלות שלמה ומוחלטת במובן המקובל של יחידים עליה. ומקרא מלא דיבר הכתוב: "וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצִמְתָּת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבִים אַתֶּם עַמְדִּי" (ויק' כה:כג). אם כן, היחס בין היחיד לציבור בעניין זה ובשאר העניינים שבפרשתנו טעון בירור.

בנושא זה עסק הרב יוסף דב סולובייצק במקורות, בהעמקה ובהשראה, ודבריו מובאים בספר שנקרא "על התשובה – דברים שבעל פה".² בפרק שכותרתו "בין היחיד והציבור" עוסק הרב בענייני קרבנות כשהוא מבחין בין "קרבן ציבור" ובין "קרבן השותפים". למשל, את קרבן פסח הוא מגדיר "כקרבן השותפים", אף על פי שכל ישראל נמנים עליו ומקריבים אותו. ואף אם ייאסף כסף מכל ישראל ויביאו בכסף זה קרבן אחד או כמה קרבנות ויקריבו אותם, הרי לא יהיה זה "קרבן ציבור" אלא "קרבן השותפים". אבל "קרבן ציבור" אין לו אלא בעלים אחד – הציבור, וביתר דיוק "כנסת ישראל" שאין היא הסך הכולל, הצירוף האריתמטי של כל היחידים, אלא חטיבה לעצמה, והיא הנקראת "כנסת ישראל". למשל, השעיר המשתלח ביום הכיפורים מוגדר "כקרבן ציבור", שכן הוא בא לכפר על הציבור כולו, על כנסת ישראל כולה ולא על היחיד או על קבוצה כלשהי. וכך מפליג הרב בהסברו גם בעניין מעמדו של היחיד בעמדו לפני ה' לבקש כפרה ביום הכיפורים. מצד אחד הוא יחיד המוכתם

¹ ספר החינוך, יו"ל ע"פ דפוס ראשון וניצואה רפ"ג, ההדיר הרב ח.ד. שעוועל, ירושלים תשט"ז.

² כתב וערך פנחס פלאי, ירושלים תשל"ה.

בחטאים ובעוונות ושב בתשובה ומבקש סליחה ומחילה על חטאיו, אך מצד שני הוא חלק בלתי נפרד מכנסת ישראל כולה שכרת עמה הקב"ה ברית עולם שתעמוד לפניו תמיד וסופה באחרית הימים להיגאל גאולה שלמה – פיזית ורוחנית.

כל זמן שאדם לא עקר עצמו מהשתייכותו לכלל ישראל והוא מאמין באמונה שלמה בנצחיותה של כנסת ישראל, מובטח הוא לזכות בכפרה שמעניק הקב"ה לכנסת ישראל מכוח הברית והשבועה. לדוגמה הרב מזכיר את חתימתה של ברכת קדושת היום ביום הכיפורים: "ברוך את ה' מלך מוחל וסולח לעוונותינו" – אלו החטאים שהיחיד מבקש עליהם סליחה וכפרה, "ולעוונות עמו בית ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה" – גם כנסת ישראל מתמרקת מעוונותיה ביום הקדוש הזה.

אותה דיסציפלינה עצמה תקפה גם לארץ ישראל. בתלמוד נאמר (בבא בתרא ק"ט א): "ארץ ישראל מוחזקת היא בדינו מאבותינו". ומפרש הרב שאין לשום יהודי זכות בעלות על ארץ ישראל או חלק ממנה כקניין פרטי. לי עצמי כפרט אין כל תביעה או זכות על הארץ. זכותי האישית נובעת מהיותי חלק מכנסת ישראל, וכיוון שהארץ ניתנה בברית לכנסת ישראל, הרי חלק ממנה שייך גם לי. הקניין של יהודי בארץ ישראל אינו חזקת יחיד אלא חזקת הכלל. מי שתלש עצמו מן ההזדהות עם כנסת ישראל אין לו כל זכות או תביעה על ארץ ישראל. ומסיים הרב סולובייציק (עמ' 76):

הגדרה זו של כנסת ישראל כאישיות עצמית שלמה... היא דפיניציה (definition) הלכתית מובהקת (ולא רק רעיון חסידי או קבלי) המסתעפת לכמה עניינים שבהם אנו מצווים להבחין בין כלל ישראל כצירוף של יחידים לבין כלל ישראל כאישיות עצמית בלתי מתחלקת.

אפשר לראות את אחת מאותן הסתעפויות שעליהן מדבר הרב סולובייציק גם בפרשת מקרא ביכורים. כשהיחיד ניצב ו"מגיד" לפני הכהן את כל הטובות שעשה הקב"ה עם כנסת ישראל, הירידה למצרים, הגאולה, נתינת התורה ונתינת הארץ, הוא מקשר את עצמו עם כנסת ישראל ועם הברית שכרת הקב"ה עמה. רק לבסוף הוא אומר: "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'" – לא לי אישית אלא "לי" כבן המזדהה עם כנסת ישראל ומידבק עמה.

ואותו עניין עצמו מתבטא גם בפרשה השנייה, פרשת "וידוי מעשרות". מצווה זו נצטוונו לקיים בערב פסח של שנה רביעית ושנה שביעית למניין המעשרות. אדם שהפריש מעשרותיו והוציא את פירותיו מידי טבל אך עדיין לא נתן את המעשרות לבעליהם (לכוהן, ללוי, לעני), במועדים אלו עליו להוציא את מעשרותיו מתוך הבית ולתת את המעשרות לבעליהם.³ במעמד זה מצווה האדם על מצווה אחרת, והיא "וידוי מעשרות". עליו לעמוד ולומר את הדברים האמורים בפרשה (כו: יג-טו):

פערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולא למנה... לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי... שמעתי בקול ה' א-להי עשיתי ככל אשר צויתני. השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש.

חז"ל תמחו על מקומו של הפסוק האחרון מה ראתה התורה לצרף את התפילה "השקיפה ממעון קדשך מן השמים" לקיום מצוות וידוי מעשרות. רש"י כותב בעקבות חז"ל:⁴ "השקיפה ממעון קדשך מן השמים" – עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה מה שהבטחנו". ובמקום אחר בפירושו (בר' יח: לז) מוסיף רש"י דבר הנוגע לעניינו: "כל השקפה שבמקרא לרעה (כמו אצל המלאכים שנשלחו להשחית את סדום נאמר 'וישקיפו על פני סדום'), חוץ מ'השקיפה ממעון קדשך מן השמים' שגדול כח מתנות עניים שהופך מידת רוגז לרחמים".

את דבריו אלה של רש"י, שבמתנות עניים נהפכת ההשקפה מרוגז לרחמים, הסביר בדרך דרוש הגאון ר' יוסף שאול נתנזון, בעל "שואל ומשיב":⁵

פרשת כי תבוא נקראת תמיד בחודש אלול שהוא חודש הרחמים והסליחות, וכשבא אדם מישראל בחודש זה להתייצב לפני בוראו לא טוב הדבר שיהיה נידון כיחיד בפני עצמו כי אז יפששו במעשיו ושמא ירבו עוונותיו על זכויותיו חלילה. ובדרך זו השיבה האשה השונמית לאלישע (מל"ב ד: יג): 'בתוך עמי אנכי ישבת'. ואף כאן כשאדם מתוודה על מעשרותיו ומבקש מהקב"ה שיפקדהו לטובה, לא טוב שיזכיר עצמו כפרט, לכן כאן כשהוא נותן משלו לאחרים ומבטל עצמו לכלל ישראל הקב"ה דן אותו עם הכלל וזאת טובה היא לו. וזה מה שנאמר (דב' כו: טו): 'וברך את עמך את ישראל', ואף אני עבדך עמהם.

יהי רצון שבימי הכנה אלו שלפני הימים הנוראים נזכר וניפקד יחד עם כלל ישראל ונזכה לשנה טובה ומבורכת להיכתב ולהיחתם לחיים טובים בתוך כלל ישראל כולו.

הרב ד"ר ירמיהו מלחי
המחלקה לתלמוד

³ ספר החינוך, מצווה תר"ז.

⁴ במשנה מעשר שני פרק ה, יג; בספרי דברים פסקה ש"ג.

⁵ ר' יוסף שאול נתנזון היה גדול הפוסקים והמשיבים של יהדות פולין במאה ה-19. הציטוט לקוח מספרו **דברי שאול** על התורה ואגדות הש"ס, לבוב תרל"ה.

הדרך מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>